

Bilješke iz bogoslovsko - filozofske literature.

Sa područja filozofije.

»1. Da li je materijalizam rodio evolucionizmom i darvinizmom ili je postojao evolucionizam već prije materijalizma (mislili se ovdje dakako na sistematiziranu nauku).

2. Da li valja razlikovati trostruki evolucionizam, biološki, antropološki i kozmološki? Nadalje, da li stoji to, da je biološki evolucionizam priveden kraju u svojim pitanjima, dakako s negativnim rezultatom obzirom na evolucioniste, dok antropološki i kozmološki evolucionizam mogao bi se ubrojiti još među konačno neriješene probleme.

3. Da li je opravdana tvrdnja, da ne valja identificirati evolucionizam s darvinizmom (uzeo se darvinizam bilo u prvobitnoj ili konačnoj formi)?

4. Kako, kojim sredstvima da se najlakše stane na put agnosticizmu, skepticizmu, kojih je naravna posljedica indiferentizam?

5. Listajući Vašu Psihologiju sjetio sam se jednog nedavno izašlog djela psihološke struke — ako se ne varam psihologije Messerove — gdje stoji to zabilježeno: »da postoji duša kao substancija različna od materije i da ima mogućnost bivstvovanja i iza smrti (raspada tijela) — za to imamo dokaza, ali da duša doista i postoji iza smrti, za to nemamo dokaza«. Za završetak Vaše psihologije ne može se reći, da je identičan s ovom tvrdnjom, pače upravo protivan, no ako se ne varam u svom sudu — premalo je firmiran i izgleda (ne kažem da je to Vaše mnijenje) da doista nema nikakvog drugog dokaza za faktičnu opstojnost duše iza smrti osim teocentričkog gledišta (t. zv. moralnog dokaza). Tko dakle ne polazi s tog gledišta, isključena mu je mogućnost upoznati bivstvovanje duše iza smrti.

6. Nadalje, koliko čini utisak, kao da nije dosta obranjena pozicija relat. (umjerenog) indeterminizma prema prigovoru determinista u Vašoj psihologiji str. 179. »Kad mi slučajno ne bismo raspoznavali veću vrijednost jednog motiva prema drugome, morali bismo uopće ostati u stanju pasivnosti, kad nam ne bi volju potaknuli neki izvanjski utjecaji, koji su izvan sfere misaonih motiva«. Lijepo odvrćate s »petitio principii«, no to nije dovoljno, jer treba razjasniti fakat, da čovjeka u nestašici nutarnjih motiva o jednoj stvari doista moviraju izvanji utjecaji kao na pr. autoritet, primjer itd. i da je dotle u pasivnosti i neodlučnosti dok nije jedan motiv nadvladao ili u pomanjkanju njega izvanji utjecaj.

7. Za životinjsku se dušu može reći, da je nematerijalna i nespiritualna. A šta je onda? Da li je opravdano stavljati još nešto između duha i materije? Zar ne dobivaju tim neki karakter apstrakcije (naime sadržaja apstrakcije, koji niti je materija niti duh u koliko se nalazi u našem spoznajnom činu), a abstracta non agunt.

8. I ako je bila posebna svrha, koja je diktirala i sadržajem i rasporedom i opsegom Vaše vrijedne psihologije (naime da je za bogoslovce), možda ipak ne bi bilo na odmet, kad bi iza svakog malo većeg odsjeka, koji sačinjava jednu kompaktnu cjelinu, bio pridodan koji mali praktični corollarium, primjena iznesenog materijala za praktično postupanje onih, kojima je povjerena zadaća baviti se dušom ljudskom. Time bi knjiga još više dobila na svojoj vrijednosti, a i — proširenju, kako među laicima, tako i klerom. Znam da je to zadaća pedagogije, no takovog djela ne samo da nemamo, nego kad bismo ga imali, ne bi ni najmanje oni corollari dali psihologiji karakter pedagogije, već bi se od svakog shvaćalo kao posve razumljivo i na mjestu.

9. Možda se ne bi slagalo s naslovom knjige, kad bi bilo umetnuto kojih par stranica o onim drugim duševnim pojavama, koje su i te kako česte, a o kojima se u nas nikako ne vodi računa, o psihopatološkim pojavama; ali držim da nije nitko tolik formalist, da bi radi toga što zabavio djelu. Moglo bi to biti kao neki mali Anhang.

Odgovor.

ad 2. Evolucionizam možemo promatrati ponajprije u okviru anorganskog kozmosa. Ako i dopuštamo razvitak (evoluciju) materijalnog svijeta, ne možemo nikako dopustiti materijalističko tumačenje tog razvitka. Po ovome bi naime tumačenju svemirski razvitak bio odjekovan i nuždan, jer samoseban (a se). Neistinitost materijalističkog ovog naziranja utvrđuje se kod kozmoloških dokaza za egzistenciju Božju.

Gledamo li evoluciju u carstvu živih bića (= biološki evolucionizam), poznato je iz prirodnih nauka da nije odjekovna, jer je i sav organski svijet u vremenu začeo; a opet nije mogao da se razvije začet u anorganskom bitku (t. j. nemoguća je generatio aequivoca) — dakle vrijedi i ovdje »biološki« dokaz za egzistenciju Božju.

Evolucija s obzirom na čovjeka može da obuhvata samo tjelesnu stranu, a ne i duševnu. Čovjek se po svojoj duhovnoj naravi nije mogao razviti iz senzitivnog života, pa zato on i ne potječe od samoosjetne životinje, nego mu je duša izravno od Boga proizvedena. Glede tijela čovječjeg moglo bi se misliti, da je Bog odvijeka usadio materijalnim elementima takovu evolutivnu tendenciju, da se s vremenom dopre do tjelesnog oblika čovječjeg. Ili bi se moglo držati, da je Bog u već potpuno razvijenom životinjskom tijelu stvorio čovječju dušu. Napokon da je Bog izravno (iz materije) proizveo čovječje tijelo (tek ovo mišljenje odgovara histor-

literarnom shvaćanju sv. Pisma). Evolucionisti, koji uče da se čovječje tijelo razvilo iz životinjskog bez ikogjeg utjecaja Božjeg, morali bi u nesavršenijim životinjskim oblicima tražiti dostatni razlog za savršeniji čovječji oblik; a osim toga nijesu ovi evolucionisti s uspjehom pokazali prelazne oblike od životinjskoga na čovječje tijelo.

ad 3. Evolucionizam kao nauka o naravnim (unutarnjim) razvojnim tendencijama (finalnim determinantama) nije dakako identičan sa darvinizmom, koji znači interpretaciju o postanku vrsnih razlika s obzirom na izvanjske uzročne faktore. Jer darvinisti, koji ove uzročne faktore baziraju na slučajnom i mehaničkom usilju (eliminirajući eo ipso svaki finalitet), očito da zastupaju mehanistički (materijalistički) monizam. (Evolucionistički pantheisti zastupaju mišljenje o inteligentnim tendencijama razvitka.)

Time je rečeno ad 1. da evolucionizam sam po sebi ne involvira materijalističko mišljenje (jer logički dopušta interpretaciju teističku). U raznim filoz.-historijskim oblicima evolucionistički je nazor genetički uvjetovan materijalizmom.

ad 4. Po stilizaciji pitanje izgleda kao da se pomišlja na religijski indiferentizam kod naučnog čovjeka (jer se uzima indiferentizam kao posljedica agnosticizma i skepticizma). Ovome će se na put stati upoznavanjem noetičkog objektivizma i metafizicizma, ili općenitije rečeno: pravom filozofijom. Jer proti teoretskom indiferentizmu osobito je potrebno proučavati i teodiceju. — Fakultetsko svoje predznanje treba nastaviti lektiranjem časopisa i prikladnih publikacija. Srećom, čini se, da mlada staleška generacija jače uvida bezuslovnu potrebu poznavanja filozofije: neka se više pažnje posveti sistematskom uredjenju župskih knjižnica, koje treba da sadržaju svu priručnu literaturu (nekada Hrv. Straža, sada Nova Revija, Život, Čas, Bog, Vestnik, Bog, Smotra...), pak će svaki sâm neumornim izučavanjem prema pojedinačnim prilikama i slučajevima naći »sredstava, da stane na put agnosticizmu«. Najmizernije je ono stanje (individualno, a i kolektivno!), kad indiferentizam prethodi agnosticizmu i skepticizmu. Ako takav indiferentizam prekrstimo nazivom indolencija ili nebriga za filozofijsku izobrazbu, onda je njome podrezana životna klica religijske svijesti; a koja su sredstva proti ovakovom »indiferentizmu«?

ad 5. Primjedba je sasvim osnovana — ako se konac Psihologije (str. 222. i 223.) uzme odijeljeno od predidućih razmatranja.

Samoopažanjem znadem za razne duševne događaje: da nešto pomišljam i o nečemu mislim, odlučujem, sjećam se, nadam se, gledam, slušam... Kod svih ovih događaja svijestan sam si njihove opstojnosti ili neposredno-opažajne nazočnosti. Iz najopćenitije činjenice svih duševnih događaja, a to je njihova usvijesnost, proizlazi dakle da postoji subjekt, koji si je svijestan tih događaja i koji za svoju egzistenciju znade upravo po tome što si je svijestan da znade za navedene događaje. — Jednosta svi-

jesnog subjekta proizlazi iz mogućnosti, da pojedine usvijesne sadržaje ne samo zapažam, nego ih i sve zajedno upoređujem. Nadalje trajnu istotu svijesnog subjekta zasvjedočuje sjećanje.

Subjekat svijesti ne samo što znađe za usvijesne događaje, nego je on i njihov supstrat t. j. događaji su mu imanentni, jer ih ja neposredno opažam u sebi; događaji su po svome bitku osnovani u samom subjektu, jer bi inače slijed duševnog zbivanja značio stvaranje (nastajanje bez ikojeg subjekta).

Napokon je taj subjekat svijesti i uzročnik svijesnih događaja; jer ja neposredno znadem da na pr. čitanjem i razmišljanjem (t. j. uzročnim funkcijama) dolazim do novih spoznaja i t. d.

Realni bitak, koji je u navedenom trostrukom snošaju sa usvijesnim događajima, zovemo duša.

Skicirane teze, iz kojih rezultira pojam čovjekove duše, nijesu kod Messera izradene, pa zato i manjka logička podloga za daljnje objašnjenje dušine naravi. Ona je prije svega sasvim različita od materije (tijela), premda je s njom zajedno kao konstitutivni dio čovjeka. Sad se pita: mora li duša da zajedno s tijelom i prestane egzistirati ili je moguć dušin bitak i bez zajedni sa tijelom? Odgovor na ovo pitanje zavisi o tome, da li imade duševnih djelovanja, koja samo u duši (a ne u tijelu) uzročno izvire, tako da je duša po njima o tijelu nezavisna. Da ih zaista imade, dokazuju na pr. napremične misaone funkcije i voljno upravljanje fizičkih čina. U toliko je, kažemo, duša čovjekova duhovna. Ona dakle po svojoj duhovnoj (spiritualnoj) naravi nema u sebi razloga da mora izginuti sa tijelom. Prema tome bi duša kao realno duhovno biće faktično prestala da egzistira jedino kad bi se našao neki realni i adekvatni razlog za takav prestanak prigodom tjelesne smrti. Jer u momentu ispred smrti duša zaista zbiljski (realno) egzistira, a sama smrt (prestanak organskog djelovanja) ne može kauzalno utjecati na prestanak zbiljske egzistencije dušine s obzirom na njezinu duhovnu narav t. j. uprvao s obzirom na specifično čovjekova djelovanja (= mišljenje i htijenje), nego samo s obzirom na djelovanja, koja su uvjetovana organskim događajima. Kad smo dakle najprije utvrdili, da duša ne mora (po usebnom razlogu) prestati kod smrti, sad konstatiramo, da nema ni izvan nje realnog razloga za njezin prestanak, a takav bismo razlog morali negdje pretpostaviti ili iznaći prije nego ustvrdimo da duša zbiljski prestane egzistirati. Ako pak nema nigdje takvog razloga, znači da duša faktično ne prestaje egzistirati iza smrti. Po duhovnoj svojoj naravi duša je takova da može egzistirati iza smrti čovjekove: pa kad već zbiljski egzistira za tjelesnog života, s kojega bi razloga prestala egzistirati? S nikojega. Dakle zbiljski egzistira bez obzira na raspad organizma.

U tome smislu trebalo bi zaista jasnije stilizirati i konac str. 223., gdje se ističe ne uništivost duše: u koliko imade valjanog razloga ustvrditi, da ni Bog, koji bi jedini mogao spriječiti posmrtnu egzistenciju duše, neće njezinog uništenja.

ad 6. Difikultet mi nije sasvim jasan. Kaže se, da u nestašici unutarnjih motiva kojiput odluče izvanjski motivi. To je tačno; na pr. naučni autoritet može da odvraća od praktičnog ateizma i onog čovjeka, koji još nije filozofski teist, nego je donekle skeptik t. j. koji još potpuno i ne pozna teoretske argumente za egzistenciju Božju, pa zato ga ovi argumenti (= unutarnji motiv) ne odvraćaju od ateizma. Ali ne uvidam zašto bi taj fakat smetao slobodi volje ili zašto bi zbog njega nedovoljno bila obranjena pozicija (relat.) indeterminizma. Izvanjski utjecaji također spadaju među sve one uzročne faktore, za koje se pita: je li zbiljski događaj svakoga voljnog čina mora da imade dovoljni razlog zbiljske svoje opstojnosti (za razliku od drugih nekih tek mogućih čina) u nečemu, prema čemu bih ja bio u pasivnom stanju, tako da voljni učin nije uzrokovan (stvarno ili zbiljski obrazložen) jastvenim aktivitetom? Afirmativno odgovara determinizam; a mi tvrdimo da jastvo i samo po sebi imade kauzalnu sposobnost voljnog aktuiranja. Ova se indeterministička pozicija može valjano obraniti usebnim opažanjem i indirektnim dokazima.

ad 7. U životinje mora da je osim materije i životni princip (= duša), jer se specifično životinjska djelovanja ne dadu istumačiti samo materijalnim gibanjem. Kažem specifično životinjska (animalna), a da na vegetativna i ne gledam; od životinjskih pak je djelovanja najvažnije oćutno (osjetno) zapažanje (zamjećivanje). — Duševni princip mora da je samo jedan (jedinstven) radi jednovitosti (Einheitlichkeit) u djelovanju i t. d.; niti je potreban uz senzitivnu uvoditi još i vegetativnu dušu. — Kako je poznato, da je senzacija (oćut) kombinirana tvorba t. j. da je osim jednote i imanentnosti još i materijalne naravi (jer je u materijalnom organu), očito da je senzitivni (zamjedbeni) princip (a to je životinska duša) u svome opstojanju zavisano od materije; po tom propada životinjska duša zajedno sa raspadom organske materije. Kad dakle u životinje ne nalazimo takovog (umnog) djelovanja, koje bi nezavisno bilo od materije, znači da i sama životinjska duša nije potpuna supstancija, nego je nepotpuna ili tek zajedno sa materijom opstojna. — Vezana svojim djelovanjem uz materiju životinjska je duša sastavljena od dijelova (organa), koji tek svojom ujedinbom sačinjavaju čitavo živo biće t. j. omogućuju opstojanje životinjske duše. Ona nije substantialiter (essentialiter) jednostavna (nesastavljena) kao čovječja duša, koja je po sebi bez ikakvih dijelova, nego samo naturaliter jednostavna, koliko ujedinjeni dijelovi daju životinjski život.

Iz rečenog proizlazi, da životinjska duša nije materija t. j. ona je nematerijalna. Znači li to da je duhovna (spiritualna)?

Ne. Pojam »nematerijalnosti« poriče istovetnost sa materijom, a »spiritualnost« vrhu toga još označuje potpunu supstanciju, koja je essentialiter jednostavna i inteligentna. Kako je vidjeti, može se zaista reći, da je životinjska duša po naravi svojoj nešto osrednje između materije i duha. Sama nematerijalnost nije u svih životinja jednaka; većina je savršena (manje materijalna) životinjska (senzitivna) duša, nego li samo vegetativni životni princip u bilina. Nematerijalnu životinjsku dušu izravno ne poznamo, pa zato nam je njezina narav tajnovita; ali stalno je, da nije tek stepenična nego potpuna razlika između animalne (životinjske) duše u samoosjetnim životinjama i spiritualne duše u čovjeku.

Prema rečenome treba naglasiti, da nije sve ono »duh«, što je izvan sfere materijalnog bitka. Svakako je spiritualni bitak nematerijalan, a nije sav nematerijalni bitak spiritualan. Imade dakle između materije i duha još mjesta i za nematerijalne životinjske duše. Ovoliko je glede pojmovnog razgraničenja, a prednavedene argumentacije utvrđuju stvarnu nematerijalnost (a opet nespiritualnost) životinjske duše.

Apstrakcije s obzirom na svoj sadržaj imaju samo logičko značenje. Kad je u pitanju njihova narav (da li samo nematerijalna, a zavisno od materije, ili upravo od materije nezavisna = spiritualna!) treba »apstrakcije« uzeti kao psihičke činidbe (i to je promatranje psihološko). One su kao razumske (misaone) činidbe dakako spiritualne naravi; »apstrahirati« znači jedno djelovanje one spoznajne sposobnosti, koja nije u svojim učincima vezana uz materiju t. j. koja pripada spiritualnoj duši. Narav životinjske duše nipošto dakle nije izjednačena duševnoj (psihičkoj) naravi naših apstrakcija.

ad 8. i 9. Usvajam i radujem se, što me moji učenici upozoruju na zbiljske nedostatke.

Z.

Iz praktičnog bogoslovlja.

Novije odredbe Sv. Kongregacije Obreda.

I. 13. XI. 1923. zaključeno je, da treba označiti komisiju za beatifikaciju i kanonizaciju službenice Božje Marije Terezije Karole de Lamourous, osnivateljice instituta sestara od milosrda (* 1. XI. 1754. † 14. IX. 1836.). Pio XI. potvrdio je ovaj zaključak 13. XI. 1923. (A. A. S. 1924. II. 57).

6. I. 1924. ustanovljena je sigurnost dviju čudesa što su se zbila na zagovor bl. Marije Magdalene Postel, osnivateljice kršćanskih škola od milosrda (A. A. S. 1924. II. 61.).

27. II. 1924. odredio je Sv. Otac Papa Pijo XI. na prijedlog S. R. C. komisiju za uvođenje postupka o proglašenju blaženim i svetin č. sluge Božjega Pavla Ginjac D. I. (* 31. V. 1824., † 10. I. 1895.) — A. A. S. 1924. IV. 167.